

Jan Amos Komenský – Učitel národů

Jedním z nejvýznamnějších vzdělavců, kteří vlast pro svou víru opustili, byl kněz jednoty bratrské, myslitel a učitel Jan Amos Komenský. Zdůrazňoval význam výchovy a vzdělání. Jeho díla a myšlenek si vážili po celé Evropě, proto bývá nazýván „Učitelem národů“.

Chtěl, aby děti učení bavilo a aby rozuměly tomu, co se učí. Uplatňoval zásadu „škola hrou“. Při výuce používal obrázky a názorné pomůcky.

- 2 Komenský sepsal učebnice *Brána jazyků otevřená* nebo *Svět v obrazech*, které byly velmi populární. Proslul také dílem *Labyrint světa a ráj srdce*. Po odchodu pobýval a pracoval v Polsku, v Anglii, ve Švédsku, v Uhrách a v Nizozemí.

Třicetiletá válka

České protihabsburské povstání zahájilo řadu válek. Souhrnně se označují jako **třicetiletá válka**, protože trvaly třicet let. Bojovali v nich nepřátelé Habsburků proti Habsburkům a jejich spojencům, takže mezi sebou **válčila většina evropských států**. Významnou roli přitom hrálo i náboženské vyznání (katolické a nekatolické).

Evropa v 1. polovině 17. století

LEGENDA

- hranice Svaté říše římské
- hranice habsburské monarchie
- státy rakouských a španělských Habsburků
- státy bojující proti Habsburkům a jejich spojencům
- státy bojující nejprve proti Habsburkům, později na jejich straně

2 Švédsko

- za vlády Gustava II. Adolfa (1611–1632) se stalo evropskou velmocí
- mělo nejsilnější armádu v Evropě
- v 18. století na ústupu

2 Francie

- na straně nekatolických zemí, ačkoli v ní převládalo katolické vyznání

2 Německé státy

- protestantská (nekatolická) knížectví a města byla sdružena do tzv. protestantské unie (proti katolickým Habsburkům)
- katolická knížectví vytvořila tzv. katolickou ligu

2 Braniborsko-Prusko/Prusko

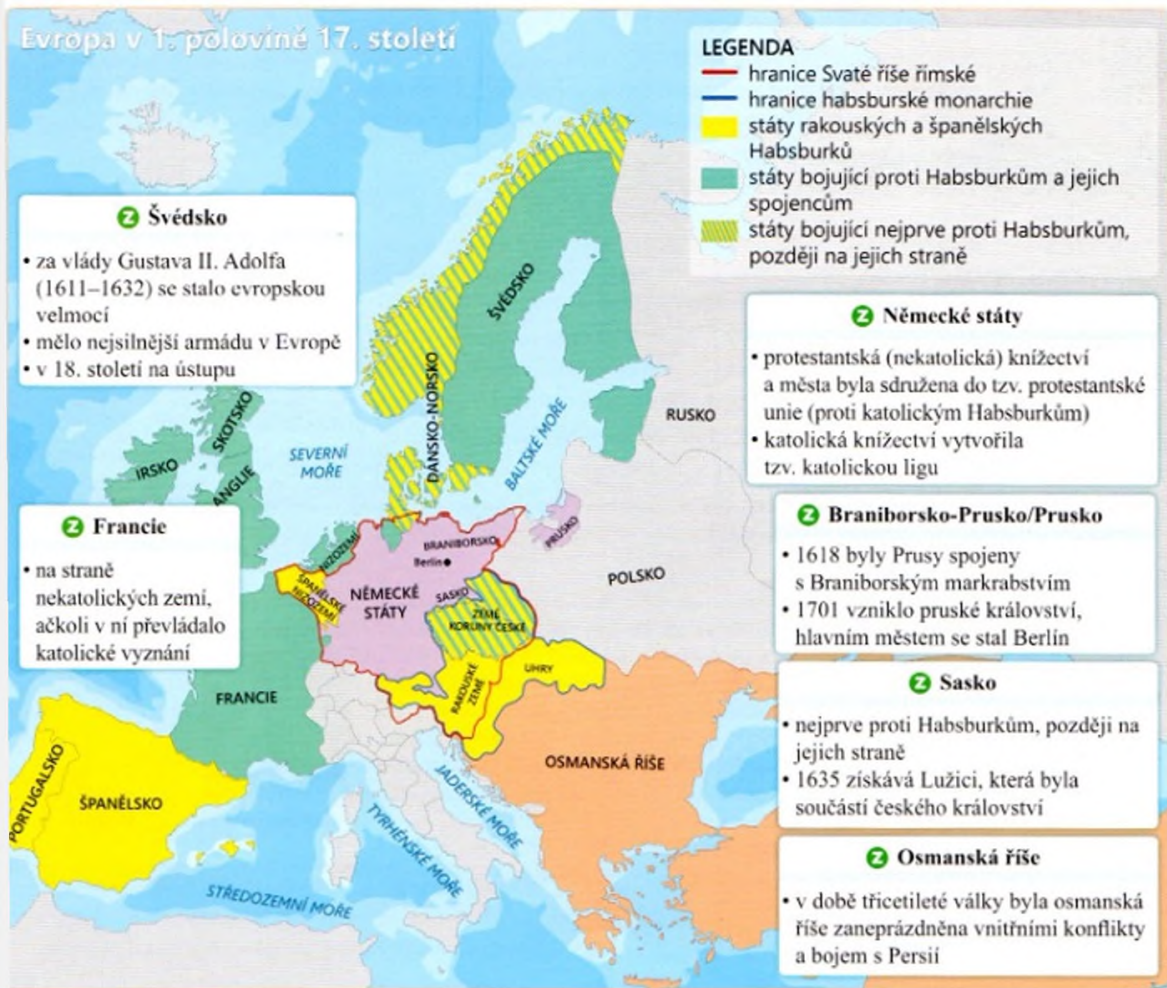
- 1618 byly Prusy spojeny s Braniborským markrabstvím
- 1701 vzniklo pruské království, hlavním městem se stal Berlín

2 Sasko

- nejprve proti Habsburkům, později na jejich straně
- 1635 získává Lužici, která byla součástí českého království

2 Osmanská říše

- v době třicetileté války byla osmanská říše zaneprázdňena vnitřními konflikty a bojem s Persií

UPEVNĚNÍ VLÁDY HABSBUKŮ

- 1** Zamyslete se, zda se mohlo stát, že proti sobě na obou válčících stranách stáli Češi.
- M** Brno dobývala v roce 1645 švédská armáda. Velitel brněnské posádky však nechal včas vylepšit opevnění, prohloubit příkopy, vybudovat nová palebná postavení pro děla, zbořit budovy v dostřelu z hradeb, vyčistit studny, postavit mlýn na zvířecí pohon a vytvořit zásoby potravin. Jeden a půl tisíce mužů (většinou ne vojáci, ale ozbrojení obyvatelé města) pak od 4. května do 23. srpna dokázalo odolat přesile 11 tisíc Švédů, k nimž se v červenci připojilo 7–10 tisíc sedmihradských* vojáků. Kolikrát více bylo útočníků než Brňanů, počítáme-li s vyšším odhadem sedmihradských vojáků?
- C** Společně si přečtěte pověst o zvonění na Petrově a vyprávějte, proč Švédové odtáhli s nepořízenou. Vysvětlete, co je pověst.

obléhání Brna Švédy

žoldnéři rabující usedlost

Válečné útrapy

Během války bylo obyvatelstvo vystaveno strašnému násilí a rabování i epidemiím **nemocí**, které sem zavlekla putující vojska. Mnoho lidí zemřelo. Vylidňovala se města i vesnice. Narůstal počet tuláků a loupežníků.

- C** Vysvětlete, co znamená rabování a proč k němu za války dochází. Které jiné situace (kromě války) jsou také k rabování zneužívány? Proč není rabování správné a omluvitelné?

Situace po třicetileté válce

V roce **1648** se konečně podařilo dosáhnout **míru**. Část císařského vojska byla obezřetně ponechána v pohraničních oblastech jako **stálá armáda** i pro dobu míru.

- PT** Zamyslete se, proč byla profesionální armáda v bojích mnohem úspěšnější než armáda tvořená narychlo svolanými poddanými. Má naše republika stálou profesionální armádu? Pokud ano, kdo je vrchním velitelem ozbrojených sil ČR?

Postavení poddaných a selská povstání

Naprostou většinu obyvatel tvořili lidé na venkově – poddaní vrchnosti. Již od středověku poddaní museli vrchnosti za to, že jim pronajímala půdu, odvádět bezplatnou práci na panských polích – **robotu**. Kromě toho jako **daně** a **poplatky** museli odevzdávat i část úrody a peníze. Bez pánova svolení se také **nesměli stěhovat**, **uzavírat sňatky**, nemohli svobodně **volit řemeslo** nebo **posílat děti na studium**.**

Po válce a odchodu nekatolíků do zahraničí došlo k **úbytku obyvatel**, a tedy i pracovních sil. Majitelé panství proto po svých poddaných začali podle svých potřeb vymáhat **mnohem více robotních dní** než dříve (předtím to bylo jen několik dnů v roce, nyní někdy i několik dnů v týdnu).

- M** Čtyři ženci požnou obilné pole za dva dny. Za kolik dní ho požnou pouze dva ženci?
- 2** Zamyslete se, proč bylo pro vrchnost důležité a výhodné, že se poddaní nemohli svobodně stěhovat.

Lidé na venkově **se proto bouřili** a docházelo k **selským povstáním**. Císař pak vydal tzv. **robotní patent** (nařízení), podle kterého měla být robotna omezena na nejvýše tři dny v týdnu (ne v neděli a o svátcích).

- C** V roce 1695 proběhla vzpoura Chodů. Ti v dřívějších dobách obcházeli a strážili hranice (proto měli ve znaku boty) a byli poddaní pouze králi, nemuseli robotovat na panském. Po změnách (způsobených mimo jiné i robotním patentem, který se vztahoval na všechny poddané) protestovali proti rušení svých starých výsad. Muselo zasáhnout vojsko a vůdce povstání Jan Sladký Kozina byl popraven. Majitel panství Lomikar (Wolf Maximilián Lammingner) necelý rok po Kozinově popravě zemřel. Podle pověsti o Psohlavcích – jak se Chodům později v době národního obrození začalo říkat – to souviselo s tím, že Kozina před popravou vyzval nenáviděného pána Lomikara na boží soud „do roka a do dne“. Pověst si přečtěte a rozlište v ní pravdivé jádro příběhu a dokrášlení způsobené ústním tradováním či spisovateli.

chodský znak

Kozina

Ukončení turecké rozpínavosti

Ve druhé polovině 17. století zasahovaly až k nám na Moravu výboje Turků (osmanské říše). Císařská armáda se však s nimi vypořádala.

- 3** Zopakujte si, který panovník usiloval o založení mírového svazu evropských křesťanských států, jehož úkolem by byla i společná obrana proti nepřátelům křesťanství – Turkům.

ŽIVOT BĚHEM UPEVNĚNÍ VLÁDY HABSBUKŮ

1. Kterou poddanskou povinností obrázek znázorňuje?
2. Kdo je muž v modrém kabátci a co provádí? (Nápovědu najdete na str. 8 Na venkově.)
3. Jaký nástroj se používal ke žnutí obilí?
4. Najdete snop svázaný povřísem?
5. Odhadněte, z čeho se povřísel vyrábí, svůj odhad ověřte ve Slovníku spisovné češtiny.

Pro obyvatele naší země bylo období po bitvě na Bílé hoře velice těžké. Kromě válečných útrap se lidé museli přizpůsobit **novým nařízením**. Týkala se nejen velkého **navýšení roboty** a dalších poddanských povinností, ale zejména jediného povoleného vyznání – **katolického**.

Jak lidé žili

Na zámcích

Až polovina panství v Čechách přešla do vlastnictví cizích rodů – podporovatelů Habsburků. Šlechta budovala **honosná sídla** nejen na svých panstvích, ale své **paláce** měla i **ve Vídni**. Čeští a moravští šlechtici působili často ve **službách panovnického dvora**. Na svých panstvích **podnikali** v rybníkářství, pivovarnictví, těžbě dřeva, pěstování a zpracování obilí a chovu dobytka, v železářství nebo v plátenictví.

4. Zopakujte si, ve kterém období lidských dějin a) lidé začali tkát látky (zatím pouze na ozdoby), b) se lidé začali živit ze zemědělstvím, c) se novým důležitým řemeslem stalo kovářství.
5. Zopakujte si, jak se postupně vyvíjelo zpracování obilí.
6. Zopakujte si, za čí vlády se rozšířil chov ryb a na Třeboňsku byly zakládány první rybníky k chovu kaprů.

Zámky byly zařízeny podle dobové módy, nechyběly ani kaple pro modlitby a bohoslužby sloužené pro panstvo. V tanečních sálech a hudebních saloncích hrály **zámecké kapely**. Oblíbené bylo i **divadlo**.

zámeček Buchlovický

2. Noví majitelé panství pocházeli nejen z rakouských a německých zemí, ale také ze Španělska, Itálie, Francie, Nizozemí, Irsku či Skotska.
3. Vytvořte plakát, který by představil co nejvíce různých šlechtických zábav a kratochvílí.
2. Na šlechtickém stole se často podávalo maso, včetně krůt a krocanů dovezených z Ameriky (říkalo se jim „slepice a kohout indiánskej“), občas i drobní lesní ptáci nebo zvěřina. V postní dny se jedly ryby (dovážely se i mořské) a raci. Používaly se různé druhy cizokrajného koření i citróny, pomeranče, olivy, fíky, pistácie nebo mandle. Od poloviny 17. století si šlechta oblíbila pít čokoládu a později i kávy.

Ve městech

Obchod a řemesla byly válkou ochromeny, byl nedostatek zboží. Města se však pozvolna z válečných útrap vzpamatovávala. Lidé měli za hradbami měst svá hospodářství s polem a dobytkem. Bohatí měšťané své domy zařizovali podobně honosně jako šlechta.

7. Zopakujte si, kdo kromě obchodníků a řemeslníků bydlel ve městech. Do jakých sdružení se řemeslníci ve městech zapisovali?

Na venkově

Po třicetileté válce byl venkov zpustošený, neschopný zásobovat města. Postupně se zemědělská výroba obnovila. Na venkově ve vesnicích žila **většina obyvatel země**, byli poddanými různých majitelů panství. Poddani obdělávali **svá hospodářství** a museli **robotovat na panských polích**. Vrchnost zaměstnávala dozorce – dráby –, kteří měli poddané donutit pracovat na panském stejně dobře a poctivě jako na svých polích.

- 8 Zopakujte si, o čem nemohli rozhodovat sami poddaní, ale museli mít povolení vrchnosti.
 ♥ Proč dráb musel nutit poddané, aby na panských polích pracovali stejně dobře jako na svých?

Co lidé dovedli a čím se zabývali

Manufaktury

Na přelomu 17. a 18. století u nás vznikaly první **manufaktury** – velké dílny s více pracovníky. Každý pracoval jen na určité části výrobku, nevyráběl celý výrobek jako řemeslník. **Zboží z manufaktur bylo levnější** a mohlo se vyrábět **ve větším množství**. V prvních manufakturách se vyráběly punčochy, sukno nebo pytlovina.

manufaktura

- 9 Zamyslete se, kdo určitou část výrobku vyrobí rychleji: člověk, který ji zhotovuje mnohokrát denně, nebo člověk, který ji vytváří občas, protože kromě toho pracuje i na dalších částech výrobku?

V zahraničí byl zájem i o české sklo. Proslulé bylo především čiré sklo zvané **český křišťál**.

- 2 Český křišťál se začal vyrábět asi v 70. letech 17. století na Šumavě nebo v Novohradských horách v jižních Čechách. Je pro něj typická bohatá řezaná a broušená výzdoba.

český křišťál

Architektura

Již před bitvou na Bílé hoře a v průběhu třicetileté války se u nás začal prosazovat nový stavební a umělecký sloh – **baroko**. K jeho největšímu rozmachu došlo v poslední třetině 17. století a na začátku 18. století. V tomto stylu se přestavovaly a stavěly křesťanské chrámy. Barokní podobu svým sídlům dávali i šlechtici a bohatí měšťané.

PRO BAROKNÍ SLOH JSOU CHARAKTERISTICKÉ

- velkolepost a zdobnost

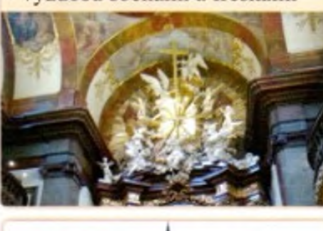
- mramor a zlato

- kupole

- výzdoba sochami a freskami

- 2 K nejvýznamnějším stavitelům na našem území patřili Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferovi [dínčenhofrovi] a Jan Blažej Santini Aichel [santini ajchl], který baroko kombinoval s prvky gotiky a jeho poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře patří mezi světové památky UNESCO.

- ♥ Máte ve vaší obci některé barokní stavby? Který barokní zámek jste navštívili? Líbí se vám tento styl? Proč?

poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře

Malířství a sochařství

Barokní umělci usilovali o zachycení **citů** a nálad, náboženské **víry**, o vyjádření pohybu.

VV Vyhleďte a prohlédněte si díla našich nejznámějších barokních malířů a sochařů – Petra Brandla, Karla Škréty, Jana Jiřího Bendla, Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa a Matyáše Bernarda Brauna.

📌 M. B. Braun v hospitálu Kuks vytvořil sochy představující ctnosti a neřesti. Na fotografiích určete Lásku, Štědrosť a Obžerství. Jak se tyto ctnosti a neřest projevují?

barokní sochy ctností a neřesti

Hudba

V kostelech při bohoslužbách i v hudebních saloncích na šlechtických sídlech zněla barokní hudba. Oblíbená byla i **opera**.

HV Začali se prosazovat čeští hudebníci a skladatelé, např. Adam Václav Michna z Otradovic – autor známé české koledy *Chťic, aby spal*. Společně si ji zazpívejte.

HV Poslechněte si některé dílo významného německého barokního skladatele Johanna Sebastiana Bacha.

Z V roce 1730 uvedl Antonín Václav Miča první českou operu *O původu Jaroměřic*.

barokní varhany

Baroko a barokní zbožnost

Barokní umění bylo také prostředkem upevnování katolické víry. Katolické kostely měly svou velkolepostí představovat obraz království Božího na zemi. Při bohoslužbách se lidé kochali nádhernou výzdobou a těšili se krásnou varhanní hudbou. Sochy a obrazy představující výjevy z Bible nebo ze života svatých je poučovaly o pravé zbožnosti. Katolická úcta k Panně Marii a ke světcům poskytovala věřícím řadu mocných přímluvců u Boha. Víra v zázraky ji ještě posilovala. Z míst, kde se měly zázraky stát, se stala poutní místa, která věřící navštěvovali.

10 Kdo je patronem naší země? Které další české svěťce a svěťce si z předchozího ročníku pamatujete?

Z K českým světcům se roku 1729 připojil i Jan Nepomucký, který byl za vlády Václava IV. umučen a shozen z mostu do Vltavy.

Na náměstích se jako vyjádření vděčnosti za překonání morové epidemie (někdy i jiné pohromy) stavěly pamětní **morové sloupy**. Na jejich vrcholku bývá nejčastěji socha Panny Marie s Ježíškem nebo Nejsvětější Trojice (Bůh ve třech osobách jako Bůh Otec, Syn a Duch svatý).

Z Sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci patří mezi světové památky UNESCO.

Jan Nepomucký

sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci

Vzdělanost

Pro šlechtice, měšťany a také řemeslníky se vzdělání stalo nutností. Ale i když se vzdělání dále rozšiřovalo, zvláště na venkově stále mnoho lidí neumělo číst a psát. Školy zřizované na vesnicích navštěvovalo málo žáků.

11 Zamyslete se, proč se vzdělání stalo pro šlechtice, měšťany a řemeslníky nutností a proč vesnické děti chodily málo do školy.

📌 Zjistěte, kdo podnikal tzv. kavalířské jízdy a proč.

Česká šlechta a měšťané z řad nekatolíků povstali proti Habsburkům, v bitvě na Bílé hoře roku 1620 však byli poraženi a poté potrestáni. Němčina byla zrovnoprávněna s češtinou a jediným povoleným vyznáním se stalo vyznání katolické. Kvůli své víře pak odešly za hranice desetitisíce lidí, mezi nimi i Jan Amos Komenský – „Učitel národů“.

Vrchnost na svých poddaných vyžadovala těžkou robotu, bez jejího svolení se nesměli stěhovat, uzavírat sňatky apod. Vznikaly u nás první manufaktury. Prosadil se nový stavební a umělecký sloh – baroko.